

משפט שלמה ודין 'המוציא מחברו'

תגובה למאמרו של אליעזר חדד*

יש הרואים את מרכזו של סיפור משפט שלמה ביכולתו של שלמה לפסוק דין בסוגיה סבוכה, שגם חכמים היו מתקשים לפותרה. בדרך זו הלך אליעזר חדד במאמרו, והוא מדגיש בדבריו את הסימטריות בין טענות שתי הנשים, ואת חוסר היכולת להכריע מי דוברת אמת ומי משקרת.

לדעתי, השאלה ההלכתית שעמדה לפני שלמה היא פשוטה ביותר. לו היה משפט שלמה בא לפני דין, הוא היה פוסק על פי הכלל היסודי "המוציא מחברו עליו הראיה". לפי הכלל הזה, הילד שייך לאם שהילד החי בחיקה. אם האישה שהתעוררה עם הילד המת בחיקה מבקשת לתבוע את הבן החי, עליה להמציא לבית הדין ראיה שהבן החי הוא בנה. הפסוק "וְאֶנְחֵנוּ יַחְדָּו אֵין זָר אֶתְּנוּ בְּבֵית זֹלָתִי שְׁתִּים אֶנְחֵנוּ בְּבֵית" (מל"א ג', יח) מדגיש שלא היה עמן איש בבית ולכן אין לה סיכוי למצוא ראיה.

אמנם יש מקום לדון אם ילד דינו ככל רכוש אחר.¹

העיקרון "המוציא מחברו עליו הראיה", שהוא עקרון יסודי בדיני ממונות, נלמד משלושה מקורות: האחד מובא בספרי דברים והשניים הנוספים בתלמוד הבבלי:

'וְשִׁפְטֶתָם צֶדֶק' צדיק בצדקו תובע ומביא ראיות.

משל זה עוסף בטליתו וזה אומר שלי היא זה חורש בפרתו וזה אומר שלי היא...

לכך נאמר 'וְשִׁפְטֶתָם צֶדֶק' צדיק בצדקו תובע ומביא ראיות

(ספרי דברים דברים פסקא טז; מהד' פינקלשטיין, עמ' 27).

א"ר שמואל בר נחמני: מניין להמוציא מחברו עליו הראיה? שנאמר: 'מִי בֵּעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֶלְהֶם' (שמות כ"ד, יד), יגיש ראיה אליהם.

* א' חדד, 'משפט שלמה', מגדים כז, תשנ"ז, עמ' 101-111.

1. רבי יעקב פינדקי, בהערותיו על פירוש אברבנאל, טוען כי הכלל אינו תקף במקרה של משפט שלמה. עיין שם: פירוש אברבנאל על מלכים א, סוף פרק ג', תחת הכותרת 'הרי"ף'.

מתקיף לה רב אשי: הא למה לי קרא? סברא הוא, דכאיב ליה כאיבא אזיל לבי אסיא!²
(בבלי בבא קמא מו ע"ב).

מכל המקורות עולה כי כאשר יש מצב קיים, אין לשנות אותו אלא בראיה ברורה. דברים אלו, בין אם מקורם בפסוק ובין אם מקורם בסברה, מעוגנים היטב בהיגיון. על פי היגיון זה אין הבדל אם תובעים מאדם את טליתו או את בנו. נראה שגם שלמה התייחס למקרה שלפניו כספק ממון, ולכן פסק "יחלוקה", שהוא דין מובהק של דיני ממונות.

לפני שלמה לא עמדה התלבטות הלכתית, והוא ידע כי ראוי לו לפסוק על פי דין "המוציא מחברו עליו הראיה". אולם בשאלה טעונה כל כך מבחינה רגשית אסור שייראה כאילו הדין נכון רק באופן פורמלי.

משום כך פסק שלמה "יחלוקה", כדין ממון המוטל בספק (בבלי בבא מציעא ב ע"א-ע"ב). אלא שדין "שניים או חזים בטלית... יחלוקה" לא נאמר אלא במקום ששני הצדדים או חזים בפועל בטלית. ואילו במקום שרק אחד או חז בטלית חוזר הכלל של "המוציא מחברו עליו הראיה"³. ובכל זאת, למי שאינו בקי בדין אין הדין הזה נראה מוזר או מוטעה. ועל כן במצב זה מתגלה האם האמתית.

לדעתי, האם היא האישה המדברת שנייה, וסיפור החלפת התינוקות הוא שקר.⁴

האישה שאינה האם מתגלה כאן כאישה מרושעת אשר אינה מעוניינת בגידול ילד, אלא בכך שגם לחברתה לא יהיה ילד. אישה זו אינה מזדעזעת מרצח תינוק, ובלבד שלחברתה לא יהיה תינוק. אם אכן הוחלפו התינוקות, עולה השאלה מדוע החליפה האישה שאינה האם את הילדים ולא רצחה את הילד השני, שהרי אין לה עניין בגידול ילד?! לעניות דעתי סביר יותר להניח כי בראותה את בנה מת נתעוררה בה קנאה, והיא המציאה סיפור שקר, כדי להוציא את בן חברתה מידה.

בדרך שהלך בה שלמה, הוא הצליח להוכיח כי הדין הנכון פורמלי הוא גם האמת המציאותית. לא הועילו לאישה הראשונה טענותיה המנוסחות בקפידה. ההלכה "המוציא מחברו עליו הראיה" היא אמת מציאותית, ולא רק פסק דין.

2. תרגום לעברית: מתקיף אותה רב אשי: (זו) למה לי פסוק. סברה היא, הרי זו סברא. מי שכוואב לו כאב הולך לבית הרופא!

3. סיכום עניין זה ראה באנציקלופדיה תלמודית, ערך: 'המוציא מחברו עליו הראיה' (כרך ט, עמ' תנא ואילך).

4. בעמדה זו תומך מלב"ם בפירושו למשפט שלמה. נימוקו הוא כי האישה המדברת שנייה מקדימה את המילים "בני החי" למילים "בנך המת", בעוד שחברתה מקדימה את המילים "בנך המת".

מכאן ואילך הבאים לפני שלמה לדין יראים לשקר בפניו. מצב זה הוא חלומו של כל דין. כך מתאפשר לו לשפוט משפט אמת בכל המשפטים הבאים לפניו, והנידונים מקבלים את דינו לא רק כאמת הלכתית, אלא כאמת מציאותית:

וּשְׁמְעוּ כָּל יִשְׂרָאֵל אֶת הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שִׁפֵּט הַמֶּלֶךְ
וַיֵּרְאוּ מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ

(מל"א ג', כח).

כִּי רָאוּ כִּי חִכְמַת אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט